

Ihar Melnikau

Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski

Historia versus polityka. Projekty muzealno-wystawiennicze jako sposób zachowania białorusko-polskiego dziedzictwa historycznego lat 20.–40. XX wieku — refleksje historyka i autora¹

Dwudziestolecie międzywojenne XX wieku, granica sowiecko-polska², wydarzenia września 1939 roku, udział Białorusinów i osób urodzonych na terenach dzisiejszej Białorusi w walce z nazizmem podczas II wojny światowej — to tematy, które do niedawna nie znajdowały się w głównym polu zainteresowań oficjalnej historiografii białoruskiej. Tematyka ta nie była również prezentowana w muzeach, mimo że nie brakuje w nich eksponatów z nią związanych (m.in. zdjęć, dokumentów, artefaktów). Wiele z nich widziałem podczas wyjazdów naukowo-badawczych do miejsc związanych z dawną granicą sowiecko-polską. Zdarzało się też tak, że muzealnicy nie mieli dostatecznej wiedzy o historii przedmiotów znajdujących się w zbiorach ich muzeów. Przykładem może być muzeum krajoznawcze w Biehomli [Бягомль] w rejonie dokończyckim w obwodzie witebskim, w którym znajdują się oryginalne: pieczęć Grupy Manewrowej 13. Berezińskiego Oddziału

---

¹ Artykuł przygotowany w ramach projektu, finansowanego przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej (NAWA). Umowa nr BPN/SZN/2021/1/00009/U/00001.

² Chodzi o granicę wschodnią II Rzeczypospolitej, wyznaczoną w traktacie ryskim w 1921 roku, która funkcjonowała do 1939 roku, dzieląc ziemie białoruskie na zachodnie — włączone do II Rzeczypospolitej, i wschodnie — stanowiące Białoruską Socjalistyczną Republikę Radziecką.

Pogranicznego³ i mundur pogranicznika sowieckiego. Pokazane są one na wystawie w odniesieniu do bitew z 1941 roku, rozgrywających się na granicy z Niemcami, choć powinny w kontekście przedwojennego kordonu z II Rzeczypospolitą. Opisana sytuacja wynika w dużej mierze z faktu, że w białoruskich muzeach historycznych (szczególnie tych regionalnych) nadal obecne jest sowieckie podejście do wydarzeń pierwszej połowy XX wieku. Nie udało się go zmienić po rozpadzie ZSRR i odzyskaniu przez Białoruś niepodległości w 1991 roku. Dlatego białoruskie muzea nie prezentują białoruskiego punktu widzenia, ale wciąż akcentują działalność Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi, walkę podziemia bolszewickiego z państwem polskim oraz represyjno-dyskryminacyjną politykę prowadzoną w północno-wschodnich województwach II Rzeczypospolitej⁴. Istotną rolę w narracji sowieckiej pełni również wątek walki z nazizmem w czasie II wojny światowej. Jednakże nie obejmuje wątku tych Białorusinów, którzy służyli — co prawda — w Wojsku Polskim, walczyli przeciw z Niemcami. Ten fakt historyczny bywa najczęściej pomijany z jednym wyjątkiem — istnieje niewielka witryna w Muzeum Obrony Twierdzy Brzeskiej [Музей абароны Берасцейскай крэпасці] w Brześciu⁵. Opowiada ona o wrześniu 1939 roku i obronie twierdzy przez Wojsko Polskie, w skład którego wchodził żołnierze białoruscy. To jednak tylko drobny wyłom z jednoznacznie skonstruowanej ekspozycji, skupiającej się na bohaterstwie Armii Czerwonej w walce z Niemcami w czerwcu 1941 roku⁶.

Ta „ujednolicona” wersja historii ulega powolnym zmianom w XXI wieku. Przyczyniają się do tego białoruscy naukowcy i pasjonaci historii, którzy szukając odpowiedzi na pytania o przeszłość, zapełniają wciąż obecne w historiografii „białe plamy” lub wymuszają weryfikację aktualnego stanu wiedzy. Ważną rolę odgrywają w tym muzea historyczne, stając się miejscem

³ 13. Bereziński Oddział Pograniczny sformułowano w 1935 roku, działał do 1941 roku, potem został przeformowany [więcej patrz: https://100.gpk.gov.by/history/article/history_border_services/13-y-berezinskiy-pogranichnyy-otryad/; data odczytu: 23.11.2022].

⁴ Jej symbolem jest obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej (w obwodzie brzeskim) zorganizowany przez ówczesne władze polskie i działający w latach 1934–1939. 17 września 2021 roku na miejscu obozu odsłonięto pomnik oraz powołano muzeum [patrz: <https://www.belta.by/regions/view/na-meste-kontslagerja-bereza-kartuzskaja-rekonstruirovali-memorial-i-sozdali-muzej-460383-2021/>; data odczytu: 12.02.2022].

⁵ Muzeum to otworzono w 1956 roku. Wykorzystano założenia fortyfikacyjne z pierwszej połowy XIX wieku, zlokalizowane u ujścia rzeki Muchawiec do Bugu. Od końca lat 60. XX wieku jest to Kompleks Memorialny „Brzeska Twierdza — Bohater” [Мемарыяльны комплекс „Брэсцкая крэпасць — герой”], w ramach którego znajduje się muzeum [więcej patrz: <https://www.brest-fortress.by/>; data odczytu: 23.11.2022].

⁶ <https://www.brest-fortress.by/ekspozitsii/muzej-aborony-brestskoj-kreposti/>; dostęp: 12.02.2022.

dyskusji naukowych oraz popularyzacji wyników poszukiwań i badań źródłowych. W tym kontekście chciałbym przybliżyć projekty wystaw, które zaproponowałem i zrealizowałem w latach 2014–2019 w różnych muzeach białoruskich (nie bez problemów, o czym dalej). Wszystkie dotyczyły lat 20.–40. XX wieku, które wymagają odkrycia i pokazania społeczeństwu białoruskiemu z perspektywy innej niż oficjalna wersja sowiecka. Dodam, że jako historyk jestem szczególnie zainteresowany tym właśnie okresem i od lat staram się popularyzować wiedzę na jego temat⁷.

Pierwszym projektem była wystawa *Zachodniobiałoruska Atlantyda 1921–1941* [Заходнебеларуская Атлантыда 1921–1941 гг.]⁸, którą zaproponowałem w 2014 roku Muzeum-Rezerwatowi Historyczno-Kulturalnemu „Zasławie” [Гісторыка-культурны музей-запаведнік „Заслаўе”], w ramach obchodzonego wówczas w Zasławiu [Заслаўе] (ok. 30 km od Mińska) Dnia Literatury Białoruskiej. Wybrałem to miejsce nieprzypadkowo, do września 1939 roku było to miasteczko pograniczne, a znajdująca się nieopodal stacja kolejowa, do dzisiaj nosząca nazwę „Białoruś” [„Беларусь”], to ostatnia duża stacja na granicy z przedwojenną Polską. Wystawa miała za cel przybliżenie wydarzeń dwudziestolecia międzywojennego oraz wypadków z lat 1939 i 1941. Była podzielona na następujące tematy: okres międzywojenny, życie w czasie pokoju, służba Białorusinów w Wojsku Polskim, kampania wrześniowa 1939 roku, wydarzenia 17 września 1939 roku, czas sowietyzacji byłych polskich północno-wschodnich województw i napaść Niemiec na ZSRR. Kwestie te przybliżyły artefakty — przedmioty codziennego użytku, oryginalne ubrania mieszkańców i rekonstrukcje mundurów wojskowych oraz liczne fotografie i dokumenty. Należy dodać, że Muzeum-Rezerwat w Zasławiu podjęło wysiłek organizacyjny i finansowy, by móc pokazać tę wystawę. Dla prezentowanych zbiorów specjalnie zakupiło witryny muzealne oraz przygotowało manekiny. Zaproszeni zostali dziennikarze z białoruskiej telewizji państwowej (z Programu 1), którzy nakręcili krótki materiał filmowy na temat wystawy, wyemitowany zresztą w wiadomościach regionalnych. Dzień przed otwarciem do muzeum przyjechali przedstawiciele wydziału ideologii, kultury i młodzieży

⁷ W latach 2014–2021 opublikowałem kilka książek poświęconych historii terenów dzisiejszej Białorusi w okresie międzywojennym, a także granicy sowiecko-polskiej i wydarzeniom z początku II wojny światowej [Melnikau 2017a; Мельнікаў 2014, 2015, 2016, 2017a, 2017b, 2017c, 2018, 2019a, 2019b, 2020, 2021].

⁸ https://novychas.online/hramadstva/virtualnaja_ekskursija_pa_zac; data odczytu: 12.02.2022.

z administracji obwodu mińskiego⁹. Po ich wyjeździe dowiedziałem się, że: „wystawa nie zostanie otwarta”, bowiem dostrzegli oni „dyskredytację roli ZSRR w II wojnie światowej”¹⁰. Negatywna ocena urzędników sprawiła, że długo dyskutowaliśmy z dyrekcją muzeum co robić. Ostatecznie podjęliśmy decyzję (choć nie było łatwo) o otwarciu wystawy. Jednym z argumentów było to, że wcześniej rozesłano zaproszenia i nie chcieliśmy zawieść oczekujących na to wydarzenie. Nie pomyliliśmy się, 12 września 2014 roku przyjechało bardzo wielu zwiedzających, podobnie kolejnego dnia. Urzędnicy nie wzięli tego pod uwagę i ponownie wydali decyzję o zamknięciu wystawy¹¹, tym razem podając jako powód niesprawną instalację elektryczną w budynku muzeum¹². W tych działaniach nietrudno dostrzec niechęć do tematyki wystawy. Świadczy o tym również jej ocena w kategoriach „dywersji ideologicznej” — mającej jakoby na celu zniszczenie sowieckiego spojrzenia na historię Białorusi. Tymczasem głównym założeniem ekspozycji było pokazanie mało znanych kart z historii Białorusi, szczególnie dwudziestolecia międzywojennego czy zagadnienia obecności Białorusinów w Wojsku Polskim i ich udziału w walce z nazizmem. Duża liczba osób, które odwiedziły wówczas muzeum (a byli to nie tylko zawodowi historycy, lecz również osoby bez kierunkowego wykształcenia, choć zainteresowane przeszłością), dowodziła jednak, że ta tematyka jest potrzebna Białorusinom, że wymaga głębokiego i wnikliwego zbadania oraz szerokiego rozpropagowania.

Pierwszy projekt się nie udał, ale nie zrażałem się i po dwuletniej przerwie pojawiła się kolejna szansa. Paradoksalnie przyczyniła się do tego sytuacja na arenie międzynarodowej. Rosyjska okupacja Krymu i oficjalne rozpoczęcie wojny w Donbasie sprawiły, że władze w Mińsku ostrożniej patrzyły w kierunku Moskwy i zaczęły szukać możliwości zbliżenia z Zachodem. W takiej atmosferze, w lipcu 2016 roku, w Narodowym Muzeum Historycznym Republiki Białoruś [Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь] w Mińsku została otwarta wystawa zatytułowana *Białorusini w Wojsku Polskim 1939–1945. Z prywatnego archiwum Ihara Mel-*

---

⁹ Zgodnie z obowiązującą procedurą urzędnicy z Wydziału ideologii, kultury i młodzieży administracji danego obwodu wydają pozwolenia na organizację wydarzeń kulturalnych i historycznych, w tym również wystaw.

¹⁰ <https://dzieje.pl/aktualnosci/bialorus-przedterminowo-zamknieto-wystawe-poswieconamin-kampanii-wrzesniowej>; data odczytu: 12.02.2022.

¹¹ https://novychas.online/palityka/zachodniebielaruskaja_atlanty; data odczytu: 12.02.2022.

¹² https://novychas.online/palityka/dyk_cho_t_zabaraniau_vystavu; data odczytu: 12.02.2022.

*нікава [Беларусы ў Войску Польскім 1939–1945 гг. З прыватнага архіва Ігара Мельнікава]*¹³. Jej współorganizatorem była Ambasada RP. Wystawa składała się z plansz, które przybliżały różne aspekty historii Białorusinów służących w Wojsku Polskim. Dla przykładu, jedną z plansz poświęcono Flotylli Rzecznej Marynarki Wojennej w Pińsku. Zaprezentowano kopie mundurów polskich z lat 1930–1940, w tym również mundur marynarza z polskiego monitora rzeczno-ORP „Wilno”. Swoje miejsce znalazła również opowieść o Bitwie o Anglię, szturmie na niemieckie pozycje na Monte Cassino i wyzwoleniu Holandii we wrześniu 1944 roku (operacja „Market Garden”). Mimo sprzyjających warunków politycznych wystawę zlokalizowano, „na wszelki wypadek”, w jednej z mniejszych sal Narodowego Muzeum Historycznego, licząc, że w ten sposób mniej osób ją obejrzy. To zamierzenie nie powiodło się i w dniu otwarcia przed wejściem do muzeum oczekiwał tłum chętnych, chcących poznać historię dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej¹⁴. Pierwszego dnia liczba zwiedzających sięgnęła setek. Ich reakcje były różne, jedni oglądali obojętnie, inni byli poruszeni — na przykład starsza pani, która przyszła z wnukiem. Byłem niedaleko i widziałem, jak przystanąła obok jednej z plansz i zaczęła płakać. Podszedłem więc i zapytałem, co się stało. Kobieta odpowiedziała, że pochodzi z Mohylewa, ma ukończone dwa fakultety, pracuje na wysokim stanowisku, ale nigdy nie słyszała o białoruskich żołnierzach w Wojsku Polskim. Dzięki tej rozmowie wiedziałem, że wystawa była pouczająca dla wspomnianej starszej pani, jak również jej wnuka. Stanowiło to dla mnie najlepszy dowód na to, że moje działania są potrzebne, pozwalają wypełnić luki w wiedzy o historii Białorusi.

Wystawę zwiedziło bardzo wiele osób, w tym polscy i białoruscy urzędnicy państwowi, o czym świadczą wpisy w księdze pamiątkowej. Ich zainteresowanie potwierdza, że dostrzeżono tę tematykę na tzw. wysokim szczeblu, zarówno w Mińsku, jak i w Warszawie.

Kolejna wystawa zainicjowana przeze mnie nosiła tytuł *Białorusini w II Korpusie Polskim. Nieznane stronicie II wojny światowej [Беларусы ў Другім польскім корпусе. Невядомыя старонкі Другой сусветнай вайны]*. Została ona zorganizowana w Białoruskim Państwowym Muzeum Historii Wielkiej Wojny Ojczyźnianej [Беларускі дзяржаўны музей гісторыі

¹³ <https://www.svaboda.org/a/27836873.html>; data odczytu: 12.02.2022.

¹⁴ <https://www.racyja.com/kultura/u-mensku-adkrylasya-vystava-belarusy-u/>; data odczytu: 12.02.2022.

Вялікай Айчыннай вайны] (dalej: BPMHWWO) w Mińsku¹⁵. Podobnie jak poprzednio jej realizacja była możliwa dzięki współpracy z Ambasadą RP w Mińsku, choć równie ważnym partnerem była dyrekcja muzeum. Uroczyste otwarcie wystawy, któremu towarzyszyła białoruska orkiestra wojskowa, odbyło się 1 września 2016 roku. Uczestniczyła w nim Hanna Maria Anders — córka generała Władysława Andersa. Powiedziała wówczas: „Jako polski polityk i przedstawiciel władz polskich¹⁶ mam obowiązek oddać cześć i honor tym, kto przelewał krew w szeregach Wojska Polskiego”¹⁷. Z kolei ambasador Polski, Konrad Pawlik¹⁸, zaznaczył, że „II wojna światowa jest synonimem bólu, cierpienia i strat, ale także odwagi i braterstwa. Armia generała Andersa nie należy tylko do historii polskiej, ale także do białoruskiej”¹⁹. Głos zabrał także zastępca ministra kultury Białorusi, Wasil Czernik [Васіль Чэрнік], który podkreślił, że: „to wspólna pamięć o II wojnie światowej, którą powinno się zachować i przekazać kolejnym pokoleniom”²⁰.

Wystawa składała się z kilku części: posterów przywiezionych z Polski i oryginalnej dokumentacji (w tym zdjęć) oraz artefaktów (w tym umundurowania) pochodzących z mojej kolekcji²¹. Podczas przygotowań okazało się, że w magazynach BPMHWWA znajdują się artefakty związane z historią białoruskich andersowców²² — one również pojawiły się na ekspozycji. W ten sposób i pracownicy muzeum przyczynili się do zaznaczenia zasług żołnierzy II Korpusu Polskiego.

Organizacja tej wystawy w BPMHWWA stanowiła niezwykle szansę. Muzeum jest jednym z kluczowych miejsc kreowania współczesnej ideologii białoruskiej. Opiera się ona — co dobrze widać na stałych wystawach — na

---

¹⁵ Nowy budynek muzeum otwarto 2 lipca 2014 roku w obecności prezydenta Republiki Białoruś Aleksandra Łukaszenki i prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina. BPMHWWO jest głównym białoruskim muzeum wojskowym. Składa się z dziesięciu sal wystawowych. Budynek wieńczy szklana kopuła będąca kopią kopuły Bundestagu w Berlinie.

¹⁶ Zasiadała wówczas z Senacie RP.

¹⁷ <https://znadniemna.pl/18358/minsku-otwarto-wystawe-o-bialorusinach-armii-andersa/>; data odczytu: 12.02.2022.

¹⁸ Konrad Marcin Pawlik pełnił funkcję ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej na Białorusi w latach 2016–2018.

¹⁹ <https://www.sb.by/articles/ikh-vysota-monte-kassino.html>; data odczytu: 12.02.2022.

²⁰ <https://www.belta.by/culture/view/vystavka-o-belorusah-v-ii-polskom-korpuse-napomi-naet-o-svjazi-polshi-i-belarusi-chernik-208234-2016>; data odczytu: 12.02.2022.

²¹ <https://naviny.belsat.eu/pl/news/bialorusini-w-armii-andersa-nowa-wystawa-w-minskim-muzeum-wielkiej-wojny-ojczyznianej/>; data odczytu: 12.02.2022.

²² Były to artefakty przekazane do muzeum m.in. przez krewnych weterana wojennego Józefa Żamojdzina [Язэпа Жамойдзіна].

historii sowieckiej, wisi tu flaga ZSRR, natomiast wydarzenia września 1939 roku przedstawia się powierzchownie, nie wspominając o tragedii tysięcy mieszkańców północno-wschodnich województw II Rzeczypospolitej. Dzięki wystawie *Białorusini w II Korpusie Polskim* wielu Białorusinów zaczęło interesować się historią białoruskich andersowców. Już podczas przygotowań słyszałem wiele pytań, wśród których najczęstszym było: „Jak to się stało, że tysiące obywateli polskich znalazło się w wojsku polskim w ZSRR?”. W odpowiedzi niezmiennie podkreślałem, że: „Armia Andersa — to następstwo *miodowego miesiąca dyktatur* we wrześniu 1939 roku, kiedy setki tysięcy obywateli polskich różnej narodowości znalazło się w obozach i więzieniach sowieckich”²³. Z kolei, w efekcie obejrzenia wystawy odwiedzający zainteresowali się nie tylko nieznaną im wcześniej historią, lecz również rosło ich osobiste zaangażowanie, często zresztą podyktowane „zapomnianą” historią rodzinną. Zdarzyło się, że do BPMHWWO, ale i do mnie, pisały osoby, które chciały się czegoś dowiedzieć o losach swoich krewnych, którzy trafili do II Korpusu Polskiego. Jeden ze zwiedzających przyniósł do muzeum oryginalny battledress²⁴. Co jednak znaczące, nie przekazał jej do zbiorów muzealnych, ale do mojej prywatnej kolekcji. Tłumaczył swoją decyzję tym, że w magazynie ten artefakt będzie jednym z wielu i nie będzie eksponowany, a ja wykorzystam go na kolejnych wystawach. Podobnie robili inni, którzy decydowali się oddać fotografie, artefakty, dokumenty swoich bliskich, którzy służyli w II Korpusie. W ten sposób udało mi się powiększyć moją kolekcję o wiele unikalnych przedmiotów i dokumentów, ale też zyskać materiał do dalszej działalności naukowej i popularyzacyjnej²⁵.

W listopadzie 2016 roku otworzyłem następną wystawę, tym razem na terenie Muzeum Obrony Twierdzy Brzeskiej. Nosiła ona tytuł: *Białorusini w Wojsku Polskim 1939–1945. Z prywatnego archiwum Ihara Melnikaua [Беларусы ў Войску Польскім 1939–1945 гг. З прыватнага архіва Ігара Мельнікава]*²⁶. Jej tematyka była zbliżona do poprzedniej ekspozycji, ale

²³ Na ten temat patrz też: Melnikau 2017b.

²⁴ Battledress — rodzaj kurtki mundurowej noszonej przez żołnierzy Armii Brytyjskiej podczas II wojny światowej. Po raz pierwszy wspomina się o niej w 1930 roku, a noszona jest do 1960 roku.

²⁵ <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/1733159,Bialorusini-andersowcy-w-Wojsku-Polskim-w-Market-Garden-Niesamowite-historie-odkryte-przez-niezaleznego-badacza-i-kolekcjonera>; data odczytu: 12.02.2022.

²⁶ <https://www.racyja.com/kultura/vystava-belarusy-u-vojsku-polskim-1939-4/>; data odczytu: 12.02.2022.

postanowiłem, że pokażę na niej to, czego nie prezentowałem na wystawie w Mińsku — fotografie, mundury, orderzy i inne artefakty, które pojawiły się w mojej kolekcji jako odzew na miński projekt. Decyzja była związana również z tym, że Twierdza Brzeska jest ważnym miejscem w białoruskiej historii II wojny światowej, to bowiem m.in. od niej zaczęła się ona dla Białorusi sowieckiej. Dlatego chciałem, by wystawa była wyjątkowa i to się udało. W otwarciu wzięła udział córka Wiktora Amelianiuka [Віктар Амелянюк] — Białorusina, porucznika Wojska Polskiego, uczestnika obrony Twierdzy Brzeskiej we wrześniu 1939 roku — która podziękowała za zachowanie pamięci o ojcu i o wydarzeniach 1939 roku. Podobnie jak w Mińsku, także w Brześciu wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem i odwiedziło ją wiele osób. Została również zauważona przez białoruską telewizję. Wspomniano o niej w materiale, który skądinąd przybliżał temat Wojska Polskiego i Białorusi²⁷.

W 2016 roku udało mi się więc zorganizować trzy wystawy w znaczących muzeach białoruskich (dwie z nich we współpracy z Ambasadą RP, a jedną sfinansowałem sam). Kolejne lata także okazały się owocne, choć realizowałem tylko po jednej ekspozycji rocznie. W sierpniu 2017 roku, w Narodowym Historycznym Muzeum w Mińsku została otwarta wystawa przybliżająca temat w ogóle nieznany Białorusinom. Dotyczyła historii I Korpusu Polskiego i jego obecności na terytorium Bobrujszczyzny w latach 1918 i 1919–1920 — ważnego wątku białorusko-polskiej historii wojskowości. Należy zaznaczyć, że na ten temat nie ma żadnej współczesnej białoruskiej pracy naukowej²⁸. To, co jest, wydano dawno temu i zawiera sowiecki punkt widzenia. Tym bardziej wystawa była wydarzeniem, które miało zmienić tę sytuację. Podobnie jak we wcześniejszych projektach wystawienniczych gros pokazywanych fotografii, dokumentów, artefaktów (w tym elementy umundurowania oraz rekonstrukcje mundurów) pochodziło z moich prywatnych zbiorów. Celem wystawy było pokazanie, że I Korpus Polski był kolebką (niejedyną) kadr wojskowych II Rzeczypospolitej²⁹. Takie osobistości, jak generał Władysław Anders, generał brygady Wojska Polskiego Konstanty Plisowski — komendant obrony Twierdzy Brzeskiej w 1939 roku, byli wychowankami formacji wojskowej dowodzonej przez generała Józefa Dowbor-Muśnickiego, którego korpus stacjonował w Twierdzy

²⁷ http://ont.by/news/our_news/za-volnost; data odczytu: 12.02.2022.

²⁸ Wyjątkiem jest książka mojego autorstwa pt. *Забуты корпус. Гісторыя польскага войска на тэрыторыі Бабруйшчыны ў 1918, 1919–1920 гг.* [Мельнікаў 2018].

²⁹ <https://www.svaboda.org/a/28679454.html>; dostęp: 12.02.2022 r.

Bobrujskiej w 1918 roku. Prezentowany temat wzbudził wiele dyskusji, a wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem, dowodząc, że warto ten wątek historii eksplorować i popularyzować.

W roku 2018 w Państwowym Muzeum Literatury im. Janki Kupały [Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы] w Mińsku mogłem zrealizować kolejny pomysł. Tym razem nie była to typowa wystawa, ile rodzaj festynu historycznego zatytułowanego *Granica była pod Mińskiem* [Мяжа была пад Мінскам]. Polegał on na rekonstrukcji strefy przygranicznej kordonu polsko-sowieckiego, funkcjonującego od 1921 do 1939 roku³⁰. Pomysł ten spodobał się i został powtórzony rok później, 17 września 2019 roku, ponownie w Muzeum Literatury im. Janki Kupały, ale tym razem w formie ekspozycji³¹. W jednej z sal muzealnych zaprezentowano dwie strony granicy — sowiecką i polską, a na zwiedzających czekały manekiny w oryginalnych mundurach sowieckich pograniczników i żołnierzy polskiego Korpusu Ochrony Pogranicza. W witrynach można było zaś obejrzeć liczne dokumenty, w tym oryginalne paszporty z lat 30. XX wieku z sowieckimi i polskimi wizami, a także fotografie i artefakty (drut kolczasty, tabliczki ze słupów granicznych, papierośnice, butelki, talerze itd.), znalezione przeze mnie podczas badań terenowych w miejscach przebiegu sowiecko-polskiej granicy.

Wreszcie w grudniu 2019 roku sfinalizowałem jeszcze inny projekt, realizowany w niedużym muzeum szkolnym Koledżu Rolniczo-Ekonomicznego w Nowym Polu [Музей Аграрна-эканамічнага коледжа ў Новым Полі]³². Udało mi się namówić władze tej szkoły na wymianę ekspozycji na nową, która przybliżyłaby historię miejscowości i jej położenie na „granicy cywilizacji”. W ten sposób przygotowałem wystawę poświęconą wydarzeniom związanym z przedwojenną granicą sowiecko-polską³³ oraz losom ostatnich właścicieli majątku o tej samej nazwie — kniaziom Druckim-Lubeckim pochodzenia litewskiego³⁴. Niestety, podobnie jak kilka lat wcześniej w Zasławiu, nie wszystko, co pokazałem, zyskało aprobatę

³⁰ <https://kupala-museum.by/vayskova-gistaryichnyi-fest-myazha-byila-pad-minskam/>; data odczytu: 12.02.2022.

³¹ <https://historiapobach.livejournal.com/50237.html>; data odczytu: 12.02.2022.

³² W całości sfinansowałem go z własnych środków.

³³ Do 1939 roku w pałacu w Nowym Polu znajdowała się sowiecka komendantura, a niedaleko przebiegała granica państwa.

³⁴ <https://historiapobach.livejournal.com/54031.html>; data odczytu: 12.02.2022; <https://zviazda.by/be/news/20200120/1579529686-vyartanne-na-radzimu-knyazyou-druckih-lubekih-abo-tragedyya-staradaunyaga>; data odczytu: 12.02.2022.

władz. Różnica polegała na tym, że wystawa została uroczyście otwarta i ostatecznie pozostała w muzeum szkolnym. Konsekwencję poniósł jedynie dyrektor jednostki, który stracił stanowisko.

Opisane pokrótce wystawy, które zorganizowałem w latach 2014–2019 w różnych muzeach białoruskich, zakończyły się mniejszym lub większym sukcesem. Podczas przygotowań spotykałem się z powściągliwością, czasem krytyką i sprzeciwem, ze strony władz (urzędników) białoruskich, z ostrożnością dyrekcji i pracowników danych jednostek muzealnych. Jednakże rekompensatą za trud i zaistniałe problemy były autentyczne zainteresowanie i pozytywny odzew zwiedzających. To najlepszy dowód na to, że społeczeństwo białoruskie potrzebuje wiedzy historycznej innej niż tylko prezentującej sowiecki punkt widzenia, potrzebuje własnej historii narodowej — białoruskiej.

*

Rok 2020 był tragiczny dla zachowania polsko-białoruskiego dziedzictwa historycznego w Białorusi. Pogorszeniu uległy relacje między Polską i Białorusią, co wpływa negatywnie na pamięć o dwudziestoleciu międzywojennym, przedwojennej sowiecko-polskiej granicy, wydarzeniach września 1939 roku i służbie Białorusinów w Wojsku Polskim. Współczesna oficjalna propaganda białoruska coraz częściej sięga po retorykę antypolską. Przykładem może być ogłoszenie nowego święta państwowego — Dnia Jedności Narodowej [Дзень народнага адзінства] — obchodzonego 17 września. Z tej okazji zaczęły pojawiać się w muzeach białoruskich nowe „sowieckie” wystawy, poświęcone wydarzeniom września 1939 roku³⁵. Mimo to jestem przekonany, że społeczeństwo białoruskie nie rezygnuje (i nie zrezygnuje) z chęci poznania prawdy o swojej przeszłości i wciąż potrzebuje własnej, białoruskiej historii. Dlatego niezależni historycy białoruscy (w tym i ja) muszą kontynuować poszukiwania naukowo-badawcze, muszą też powstawać kolejne wystawy o tym niełatwym, ale ważnym dla Białorusinów okresie historycznym.

Tłumaczenie z języka białoruskiego: Katarzyna Waszczyńska

³⁵ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4617096195023133&set=gm.1676040609237742;>
data odczytu: 12.02.2022.

Bibliografia

Ihar Melnikau

- 2017a: *20 dywizja piechoty (WKPP)*, Warszawa: Edipresse Polska.
2017b: *Walka o prawdę historyczną. Zachowanie pamięci o białoruskich żołnierzach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i na Białorusi*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 24, nr 3(59), s. 295–303.

Ігар Мельнікаў

- 2014: *Заходнебеларуская Атлантыда 1921–1941 гг.*, Мінск: Галіяфы.
2015: *Мяжа ля Заслаўя 1921–1941 гг.*, Мінск: Галіяфы.
2016: *Заходнебеларуская Атлантыда 1921–1941 гг. Паміж Варшавай і Масквой*, Мінск: Галіяфы.
2017a: *Адысея палешука. Гісторыя андэрсаяца з Беларусі Паўла Нічыпарука*, Мінск: Альфа-кніга.
2017b: *Забытыя героі. Жаўнеры з Беларусі ў Другім польскім корпусе і Першай польскай асобнай паветрана-дэсантнай брыгадзе*, Мінск: Альфа-кніга.
2017c: *Мяжа была пад Мінскам 1921–1941 гг.*, Мінск: Альфа-кніга.
2018: *Забыты корпус. Гісторыя польскага войска на тэрыторыі Бабруйшчыны ў 1918, 1919–1920 гг.*, Мінск: Альфа-кніга.
2019a: *Другая сусветная вайна на здымках з архіва Ігара Мельнікава*, Мінск: Альфа-кніга.
2019b: *Верасень 1939-га. Магілы “неаб’яўленай” вайны*, Мінск: Альфа-кніга.
2020: *На “мяжы цывілізацый”. Старонкі гісторыі даваеннага савецка-польскага кардона ў Беларусі*, Мінск: Альфа-кніга.
2021: *Чэрвень 1941-га. Спыніць на “старой” мяжы*, Мінск: Альфа-кніга.

Strony internetowe

- Białorusini andersowcy, w Wojsku Polskim, w Market Garden. Niesamowite historie odkryte przez niezależnego badacza i kolekcjonera* — <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/1733159,Bialorusini-andersowcy-w-Wojsku-Polskim-w-Market-Garden-Niesamowite-historie-odkryte-przez-niezaleznego-badacza-i-kolekcjonera>; data odczytu: 12.02.2022.
- Białorusini w armii Andersa — nowa wystawa w mińskim Muzeum Wielkiej Wojny Ojczyznianej* — <https://naviny.belsat.eu/pl/news/bialorusini-w-armii-andersa-nowa-wystawa-w-minskim-muzeum-wielkiej-wojny-ojczyznianej/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Białoruś: przedterminowo zamknięto wystawę poświęconą m.in. kampanii wrzesniowej* — <https://dzieje.pl/aktualnosci/bialorus-przedterminowo-zamknieto-wystawe-poswiecona-min-kampanii-wrzesniowej>; data odczytu: 12.02.2022.
- W Mińsku otwarto wystawę o Białorusinach w Armii Andersa* — <https://znadziemna.pl/18358/minsku-otwarto-wystawe-o-bialorusinach-armii-andersa/>; data odczytu: 12.02.2022.
- 13-й Березинский пограничный отряд* — https://100.gpk.gov.by/history/article/history_border_services/13-y-berezinskiy-pogranichnyy-otryad/; data odczytu: 23.11.2022.

- Вайскова-гістарычны фэст “Мяжа была пад Мінскам”* — <https://kupala-museum.by/vayskova-gistaryichni-fest-myazha-byila-pad-minskam/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Віртуальная экскурсія на зачыненай выставе* — https://novychas.online/hramadstva/virtualnaja_ekskursija_pa_zac; data odczytu: 12.02.2022.
- Выстава “Беларусы ў Войску Польскім” адкрыеца 6 ліпеня* — <https://www.svaboda.org/a/27836873.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- Выстава “Беларусы ў Войску Польскім 1939–45” у Берасці* — <https://www.racyja.com/kultura/vystava-belarusy-u-vojsku-polskim-1939-4/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Выставка “Мяжа была пад Мінскам. 1921-1941” открылась в музее Янки Купалы* — <https://www.belta.by/culture/view/vystavka-mjazha-byla-pad-minskam-1921-1941-otkrylas-v-muzee-janki-kupaly-362386-2019/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Выставка о белорусах в II Польском корпусе напоминает о связи Польши и Беларуси — Черник* — <https://www.belta.by/culture/view/vystavka-o-belorusah-v-ii-polskom-korpuse-napominaet-o-svjazi-polshi-i-belarusi-chernik-208234-2016/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Вяртанне на радзіму князёў Друцкіх-Любецкіх, або трагедыя старадаўняга роду* — <https://zviazda.by/be/news/20200120/1579529686-vyartanne-na-radzimu-knyazyoudruckih-lyubeckih-abo-tragedyua-staradaunyaga>; data odczytu: 12.02.2022.
- „Забытыя героі Бабруйскай крэпасці”: у Менску адкрыеца выстава пра Першы польскі корпус у Беларусі* — <https://www.svaboda.org/a/28679454.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- „Заходнебеларуская Атлантыда” зачынена* — https://novychas.online/palityka/zachodniebielaruskaja_atlanty; data odczytu: 12.02.2022.
- „Заходнебеларуская Атлантыда” — новыя праблемы* — https://novychas.online/palityka/dyk_cho_zabaraniau_vystavu; data odczytu: 12.02.2022.
- #Знакомтесь. Экспонат. На выставке «Ты с Заходняй, я з Усходняй...» представлен подлинный транспарант, использовавшийся на коммунистических митингах и демонстрациях* — <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4617096195023133&set=gm.1676040609237742>; data odczytu: 12.02.2022.
- Контуры: За вольность!* — http://ont.by/news/our_news/za-volnost; data odczytu: 12.02.2022.
- Мельнікаў прывез у Берасце артэфакты з уласнай калекцыі* — <https://natatnik.by/melnikau-vystava/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Мемарыяльны комплекс „Брэсцкая крэпасць — герой”* — <https://www.brest-fortress.by/>; data odczytu: 23.11.2022.
- Музей обороны Брестской крепости* — <https://www.brest-fortress.by/ekspozitsii/muzej-oborony-brestskoj-kreposti>; data odczytu: 12.02.2022.
- „Мяжа”...Ігара Мельнікава* — <https://historiapobach.livejournal.com/49963.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- На месте концлагеря “Береза-Картузская” реконструировали мемориал и создали музей* — <https://www.belta.by/regions/view/na-meste-kontslagerja-bereza-kartuzskaja-rekonstruirovali-memorial-i-sozdali-muzej-460383-2021/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Новае Поле. Гістарычнае вяртанне князёў Друцкіх-Любецкіх* — <https://historiapobach.livejournal.com/54031.html>; data odczytu: 12.02.2022.

- Открылась выставка о белорусах во II Польском корпусе* — <https://www.sb.by/articles/ikh-vysota-monte-kassino.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- У Менску адкрылася выстава “Беларусы ў Войску польскім”* — <https://www.racyja.com/kultura/u-mensku-adkrylasya-vystava-belarusy-u/>; data odczytu: 12.02.2022.
- У Мінску адкрылася выстава “Мяжа была над Мінскам 1921-1941 гг.”* — <https://historiapobach.livejournal.com/50237.html>; data odczytu: 12.02.2022.

Bibliografia (Transliteracja)

Ігар Мел’нікаў

- 2014: *Zahodnebelaruskaâ Atlantyda 1921–1941 gg.*, Minsk: Galiâfy.
- 2015: *Mâža za Zaslauâ 1921–1941 gg.*, Minsk: Galiâfy.
- 2016: *Zahodnebelaruskaâ Atlantyda 1921–1941 gg. Pamiž Varšavaŭ i Maskvoj*, Minsk: Galiâfy.
- 2017a: *Adyseâ palešuka. Gistoryâ andersauca z Belarusi Paŭla Hičyparuka*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2017b: *Zabytyâ geroi. Źaŭnery z Belarusi ŭ Drugim pol’skim korpuse i Peršaj pol’skaj asobnaj pavetrana-désantnaj brygadze*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2017c: *Mâža byla nad Minskam 1921–1941 gg.*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2018: *Zabyty korpuz. Gistoryâ pol’skaga vojska na terytoryi Babrujščyny ŭ 1918, 1919–1920 gg.*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2019a: *Drugaâ susvetnaâ vajna na zdymkah z arhiva Iğara Mel’nikava*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2019b: *Verasen’ 1939-ga. Magily “neab’âŭlenaj vajny”*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2020: *Na „mâžy cyvilizacyj”. Staronki gistoryi davaennaga savecka-pol’skaga kardona ŭ Balarusi*, Minsk: Al’fa-kniġa.
- 2021: *Červen’ 1941-ga. Spyniç’ na „staroj” mâžy*, Minsk: Al’fa-kniġa.

Ihar Melnikau

- 2017a: *20 dywizja piechoty (WKPP)*, Warszawa: Edipresse Polska.
- 2017b: *Walka o prawdę historyczną. Zachowanie pamięci o białoruskich żołnierzach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i na Białorusi*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 24, nr 3(59), s. 295–303.

Strony internetowe (Transliteracja)

- 13-j Berezinskij pograničnyj otrâd* — https://100.gpk.gov.by/history/article/history_border_services/13-y-berezinskiy-pogranichnyy-otryad/; data odczytu: 23.11.2022.
- Białorusini andersowcy, w Wojsku Polskim, w Market Garden. Niesamowite historie odkryte przez niezaleźnego badacza i kolekcjonera* — <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/1733159,Bialorusini-andersowcy-w-Wojsku-Polskim-w-Market-Garden-Niesamowite-historie-odkryte-przez-niezaleznego-badacza-i-kolekcjonera>; data odczytu: 12.02.2022.
- Białorusini w armii Andersa — nowa wystawa w mińskim Muzeum Wielkiej Wojny Ojczyźnianej* — <https://naviny.belsat.eu/pl/news/bialorusini-w-armii-andersa-nowa-wystawa-w-minskim-muzeum-wielkiej-wojny-ojczyznianej/>; data odczytu: 12.02.2022.

- Białoruś: przedterminowo zamknięto wystawę poświęconą m.in. kampanii wrześniowej* — <https://dzieje.pl/aktualnosci/bialorus-przedterminowo-zamknieto-wystawe-poswiecona-min-kampanii-wrzesniowej>; data odczytu: 12.02.2022.
- Kontury: Za vol'nost'!* — http://ont.by/news/our_news/za-volnost; data odczytu: 12.02.2022.
- „Mâža”...Īgara Mel'nikava* — <https://historiapobach.livejournal.com/49963.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- Mel'nikau pryvez u Berasce artëfakty z ulasnaj kalekcyi* — <https://natatnik.by/melnikau-vystava/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Memaryâl'ny kompleks „Brësckaâ krëpasc' — geroj”* — <https://www.brest-fortress.by/>; data odczytu: 23.11.2022.
- Muzej oborony Brestskoj kreposti* — <https://www.brest-fortress.by/ekspozitsii/muzej-oborony-brestskoj-kreposti>; data odczytu: 12.02.2022.
- Na meste konclagerâ „Bereza-Kartuzskaâ” rekonstruïrovali memorial i sozdali muzej* — <https://www.belta.by/regions/view/na-meste-konclagerja-bereza-kartuzskaja-rekonstruïrovali-memorial-i-sozdali-muzej-460383-2021/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Novae Pole. Gïstaryçnae vârtanne knâžëŭ Druckih-Lûbeckih* — <https://historiapobach.livejournal.com/54031.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- Otkrylas' vystavka o belorusah vo II Pol'skom korpuse* — <https://www.sb.by/articles/ikh-vysota-monte-kassino.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- U Mensku adkrylasâ vystava „Belarusy ŭ Vojsku pol'skim”* — <https://www.racyja.com/kultura/u-mensku-adkrylasya-vystava-belarusy-u/>; data odczytu: 12.02.2022.
- U Minsku adkrylasâ vystava „Mâža byla pad Mïnskam 1921–1941 gg.”* — <https://historiapobach.livejournal.com/50237.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- Vajskova-gïstaryçny fest „Mâža byla pad Mïnskam”* — <https://kupala-museum.by/vajskova-gïstaryichnyi-fest-myazha-by-la-pad-mïnskam/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Vârtanne na radzïmu knâžëŭ Druckih-Lûbeckih, abo tragedya staradaŭnâga rodu* — <https://zviazda.by/be/news/20200120/1579529686-vyartanne-na-radzïmu-knyazyou-druckih-lyubeckih-abo-tragedyya-staradaunyaga>; data odczytu: 12.02.2022.
- Virtual'naâ èkskursiâ pa začynenaj vystave* — https://novychas.online/hramadstva/virtualjnaja-èkskursija_pa_zac; data odczytu: 12.02.2022.
- Vystava „Belarusy ŭ Vojsku Pol'skim” adkryecca 6 lipenâ* — <https://www.svaboda.org/a/27836873.html>; data odczytu: 12.02.2022.
- Vystava „Belarusy ŭ Vojsku Pol'skim 1939–45” u Berasci* — <https://www.racyja.com/kultura/vystava-belarusy-u-vojsku-polskim-1939-4/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Vystavka „Mâža byla pad Mïnskam. 1921–1941” otkrylas' v muzee Ânki Kupaly* — <https://www.belta.by/culture/view/vystavka-mjazha-by-la-pad-mïnskam-1921-1941-otkrylas-v-muzee-janki-kupaly-362386-2019/>; data odczytu: 12.02.2022.
- Vystavka o belorusah v II Pol'skom korpuse napominaet o svâzi Pol'si i Belarusi* — *Čer-nik* — <https://www.belta.by/culture/view/vystavka-o-belorusah-v-ii-polskom-korpuse-napominaet-o-svjazi-polshi-i-belarusi-chernik-208234-2016/>; data odczytu: 12.02.2022.
- W Mińsku otwarto wystawę o Białorusinach w Armii Andersa* — <https://znadniemna.pl/18358/minsku-otwarto-wystawe-o-bialorusinach-armii-andersa/>; data odczytu: 12.02.2022.
- „Zabytyâ geroi Babrujskaj krëpac'i”: u Mensku adkryecca vystava pra Peršy pol'ski korpus u Belarusi* — <https://www.svaboda.org/a/28679454.html>; data odczytu: 12.02.2022.

„Zahodnebelaruskâ Atlantyda” — *novyâ problemy* — https://novychas.online/palityka/dyk_cho_zabaraniau_vystavu; data odczytu: 12.02.2022.

„Zahodnebelaruskâ Atlantyda” *začynena* — https://novychas.online/palityka/zachodniebielaruskaja_atlanty; data odczytu: 12.02.2022.

#Znakomtes'. Ėksponat. Na vystavke „Ty s Zahodnâj, â z Ushodnâj...” predstavlen podlinnyj transparent, ispol'zovavšijsâ na kommunističeskich mitingah i deonstraciâh — <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4617096195023133&set=gm.1676040609237742>; data odczytu: 12.02.2022.

Ihar Melnikau

History versus politics. Museum and exhibition projects of a Belarusian historian as a method of preserving Belarusian-Polish historical heritage between 1920-1944

The article focuses on exhibitions organized by the Belarusian historian Ihar Melnikau in 2014-2019. The projects mentioned in the text were devoted to various aspects of the common Belarusian-Polish history of the first half of the twentieth century.

Keywords: Belarus, Poland, II Polish corps, Belarusians in the Polish Army, World War II, exhibition, Belarusian museums.

